

УДК [821.161.2-36:355.01(470:477)]:81'374
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-25>

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ СПРОТИВУ (НА МАТЕРІАЛІ АНЕКДОТІВ 2022–2023 РР.)

Сердега Руслан Леонідович,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
докторант кафедри українознавства та лінгводидактики

Харківський педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ruslan.serdega@ukr.net

orcid.org/0000-0001-7064-4547

Мова фольклору становить одну з найважливіших складових національної мови, яка, безперечно, потребує спеціальної лексикографічної репрезентації. Одним із найпопулярніших жанрів українського фольклору лишається сьогодні анекдот. Відзначимо, що цей жанр народної творчості, на відміну від мемів, фотожаб та інших виявів сучасної колективної творчості, зберігає всі класичні ознаки фольклорного тексту. Форма його побутування не виходить за межі усної народної традиції, хоча він може й не тільки передаватися наживо – від одного співрозмовника до іншого, а й транслюватися через сучасні засоби зв'язку, зокрема й у вигляді певної текстової фіксації. Однак анекдот лишається анонімним, багатоваріантним, таким, що спирається на усталену традицію. Його поширеність, популярність і тривалість існування зумовлюється, з одного боку, його здатністю оперативно реагувати на ті зміни, що відбуваються в житті суспільства, й бути таким чином завжди актуальним для певного часу, а з другого – його адаптаційно-терапевтичним потенціалом. У кризових ситуаціях саме гумор може суттєво допомогти в подоланні тривоги й стресу. Анекдот же, будиши одним із виявів гумористичного начала, також допомагає адаптуватися людині в нинішніх екстремальних умовах.

У статті подано зразки словникового опису лексики наявної в текстах анекдотів періоду українського спротиву повномасштабній російській агресії 2022-2023 рр. Лексикографічна інтерпретація наявних в анекдоті відповідного періоду мовних елементів носить вибірковий характер. Лексикографуванню піддано не всі мовні елементи, а лише ті, що стали активно вживаними в анекдотах часів повномасштабного військового вторгнення Росії на територію України. Фіксуємо переважно ті словесні елементи, що передають сучасні реалії суспільно-політичного життя українців. До опису нами залучено й власні назви, зокрема прізвища різних відомих політичних та інших діячів, що активно стали використовуватися в анекдотах зазначеного періоду. Фіксація сучасних фольклорних текстів дозволить відстежити динаміку розвитку української усної народної творчості. Крім того, мова народного анекдоту, як і загалом мова фольклору, потребує спеціальної лексикографічної інтерпретації, внаслідок реалізації якої цілком можуть постати вагомими для різних галузей гуманітарного знання словникові розробки.

Ключові слова: лексикографія, усна народна творчість, мова фольклору, Словник мови фольклору, анекдот.

LEXICOGRAPHICAL INTERPRETATION OF UKRAINIAN RESISTANCE FOLKLORE (BASED ON ANECDOTES FROM 2022–2023)

Serdeha Ruslan Leonidovych,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

V. N. Karazin Kharkiv National University,

Doctoral Candidate at the Department of Ukrainian Studies and Linguodidactics

H. S. Skovoroda Kharkiv Pedagogical University

ruslan.serdega@ukr.net

orcid.org/0000-0001-7064-4547

The language of folklore is one of the most important components of the national language, which undoubtedly requires special lexicographic representation. The joke remains one of the most popular genres of Ukrainian folklore today. It is worth noting that this genre of folk art, unlike memes, photojabs and other manifestations of contemporary collective creativity, retains all the classic features of a folklore text. The form of its existence does not go beyond the oral folk tradition, although it can not only be transmitted live – from one interlocutor to another – but also broadcast through modern means of communication, including in the form of a certain textual fixation. However, the anecdote remains anonymous, multivariate, and based on an established tradition. Its prevalence, popularity and longevity are due, on the one hand,

to its ability to respond quickly to changes in society and thus always be relevant for a certain time, and, on the other hand, to its adaptive and therapeutic potential. In crisis situations, it is humour that can significantly help to overcome anxiety and stress. An anecdote, being one of the manifestations of the humorous principle, also helps people to adapt to the current extreme conditions.

The article presents samples of a dictionary description of the vocabulary present in the texts of anecdotes from the period of Ukrainian resistance to the full-scale Russian aggression of 2022-2023. The lexicographic interpretation of the language elements present in the anecdote of the corresponding period is selective. Not all linguistic elements have been subjected to lexicography, but only those that were actively used in anecdotes during the period of Russia's full-scale military invasion of Ukraine. We record mainly those verbal elements that convey the current realities of the socio-political life of Ukrainians. We have also included proper names, including the names of various well-known political and other figures, which were actively used in anecdotes of this period. The recording of contemporary folklore texts will allow us to track the dynamics of the development of Ukrainian oral folk art. In addition, the language of folk anecdote, as well as the language of folklore in general, requires a special lexicographic interpretation, which may well result in significant vocabulary developments for various fields of humanitarian knowledge.

Key words: lexicography, folklore, language of folklore, Dictionary of the Language of Folklore, anecdote.

Вступ. Загальновідомо, що усна народна словесність є творчістю колективною. Вона відбиває передусім те, чим переймається громада, передає її хвилювання, тривоги та переживання з приводу тих чи тих суспільних проблем та явищ. Фольклор відображає колективне ставлення, зокрема й містить оцінку, яку громада дає явищам об'єктивної дійсності. Усна народна творчість здатна миттєво та оперативно реагувати на ті процеси та події, що відбуваються в житті певного етносу, народу. Активно реагує вона й на російське вторгнення в Україну, що почалося 24 лютого 2022 року й триває нині.

Українська земля багата на природні ресурси. Наша країна має вигідне географічне положення й проживає на ній працелюбний народ. Через це й опинялася часто Україна в колі інтересів тих, хто хотів завладати її багатствами, поневолити її народ. Визвольні ж змагання українського народу в історичній площині його розвитку завжди посідали важливе місце. Відгомін колективної непокори, мотиви опору ворогам знаходять безпосереднє відбиття в усній народній творчості, зокрема в думках, історичних, козацьких, стрілецьких і повстанських піснях часів УПА, а також у сучасному фольклорі, що зародився в період повномасштабної війни. Я. А. Закальська пропонує для називання подібних творів усної народної словесності використовувати терміносполуку «фольклор спротиву» (Закальська, 2021, с. 2). Наскрізними для текстів, що описують духовний та фізичний опір українців, є поняття свободи, волі, незалежності. Велику роль у житті українців завжди відігравав гумор. Він допомагає в повсякденному житті. Смієшся – живеш, а коли смієшся тоді, коли хочеться, то маєш свободу. Жартівлива розповідь, анекдот здатний в екстремальних ситуаціях зняти напругу, він допомагає долати

тяготи війни, дозволяє відволіктися від проблем і подивитися на події, загалом життя під новим кутом зору та побачити в ньому щось позитивне, кумедне та веселе.

Актуальність дослідження. Фольклор українського спротиву загалом і анекдоти зокрема становлять важливу складову сучасного фольклоротвірного процесу. Існує нагальна потреба в фіксації фольклорних текстів, що стосуються сучасного нам періоду – повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України та подальшій інтерпретації, зокрема й лексикографічній.

Історія питання. Хоч анекдот і залишається сьогодні найпопулярнішим жанром українського фольклору, але, як слушно зауважує Л. М. Корнева, він, на жаль, «як багатостороннє та інформативнє явище культури ще до цього часу належним чином не оцінений і не досліджений» (Корнева, 2009, с. 55). Разом із Л. О. Сологуб згадувана авторка дослідила жанрові особливості дитячого анекдоту (Корнева, Сологуб 2014). Антропонімікон українських народних анекдотів був у колі зору Н. В. Щербакової (Щербакова, 2012). Відбиття елементів етнокультурної свідомості в зазначених текстах фольклору досліджував Н.Ф. Босак (Босак, 2009). Проаналізував основні теми й проблеми, які піднімаються в сучасному дискурсі при дослідженні анекдоту В. А. Бережний (Бережний, 2016). Однак лексикографічний аспект при вивченні анекдотів цілеспрямовано ще не використовувався.

Мета розвідки полягатиме в поданні зразків лексикографування лексики, наявної в текстах анекдотів періоду українського спротиву повномасштабній російській агресії 2022-2023 рр. Здійснення мети передбачатиме фіксацію з живих уст народних анекдотів відповідного періоду та встановленні в них відносно нових для цього жанру словесних

елементів, що передають сучасні реалії суспільно-політичного життя українців.

Методологія. У сучасній лінгвістичній науці активно розвивається та її галузь, що спрямована безпосередньо на лексикографічну параметризацію різних мовних систем і підсистем. Мова фольклору становить одну з найважливіших складових національної мови, і вона потребує спеціальної лексикографічної репрезентації. У пропонованій нами розвідці ми застосовуємо лексикографічний метод опису досліджуваного матеріалу, який передбачає відбір словесних засобів відповідно до мети й завдань розвідки, його фіксацію й подальшу інтерпретацію. Лексикографування передбачає процедуру укладання словникової статті, яка певним чином відображає структурно-семантичну специфіку слова. До основних компонентів мікроструктури словника відносять заголовне слово, граматичну інформацію, ремарку, тлумачення, ілюстрацію та стійкі вирази (за наявності).

Виклад основного матеріалу. Сучасні інтернет-технології породжують нові вияви колективної творчості, зокрема меми, фотожаби, фейки, які проте не можна вважати класичними, бо вони суттєво відходять від усної народної традиції є написаними, намальованими, сфотографованими і т. ін. Проте традиційний фольклор в умовах війни теж продовжує жити. Чи не найбільшу живучість виявляють анекдоти, які, хоч і можуть розповсюджуватися також через інтернет, але зароджуються передусім у межах усної народної традиції, яка просто може транслюватися через сучасні технічні засоби поширення інформації. Крім того, він, як і будь-який жанр фольклору, є анонімним за своєю природою, багатократно відтворюється, зазнає варіативності, а ще анекдоти здатні оперативно реагувати на суспільно-політичні події та зміни в житті. Вони не підкоряються цензурі, є індикаторами настроїв народу.

Анекдоти періоду війни, крім традиційних обценних елементів, кількість уживання яких під час війни значно зростає, оскільки, як стверджують психологи, лайлива лексика, матюки в умовах підвищеної небезпеки та нестабільності життя захищають психіку від зриву в зовсім неконтрольовані емоції, використовують прізвиська сучасних світових лідерів і політиків, вітчизняних політичних та військових діячів, які до початку війни зовсім не використовувались у творах зазначеного жанру. Подамо далі лексикографічний опис таких прізвиськ.

АРЕСТОВИЧ, -а. Арестович Олексій Миколайович, військовий і політичний оглядач, блогер, радник Офісу Президента України в 2020-2023 рр. *Оголошення від жінки в рубриці знайомства: «Шукаю коханця з голосом, як в Арестовича, бо нерви вже ні к чорту»* (з народних уст).

БАЙДЕН, -а. *Джо Байден*, Джо Байдена. Джозеф Робінетт Байден-молодший (англ. *Joseph «Joe» Robinette Biden, Jr.*), американський державний і політичний діяч, один із лідерів Демократичної партії США, чинний президент цієї країни. *– Байден підписав ленд-ліз, бабцю! – Що кажеш? Піз.єц Росії? – Так, бабуню, ви все, правильно почули!* (з народних уст).

ДЖОНСОН, -а. Александер Борис де Феффел-Джонсон (англ. *Alexander Boris de Pfeffel Johnson*), колишній міністр закордонних справ Британії, міністерські обов'язки якого припали на період російської агресії і який активно підтримував Україну та приїздив до Києва під час війни. *Хлопці діляться на два типи: перший тип, як Макрон: тільки дзвонять й пиз...ять; другий, як Джонсон: не пиз...ів, а взяв приїхав* (з народних уст).

КОБЗОН, -а. Йосип Кобзон, радянський і російський естрадний співак, який давав концерти на окупованих територіях, підтримував путінську агресію проти України. *Сьогодні о 10.45 Жириновського гостинно зустрів Кобзон* (з народних уст).

Прізвище цього співака на українському мовному ґрунті зазнало певної евфемізації, унаслідок якої постав такий стійкий вираз, як **піти на концерт до кобзона**. Вираз уживається при згадці про загибель російських солдатів та різних рашистських діячів, тобто загинути, приєднатися до померлого співака, що активно підтримував агресивну політику Путіна стосовно сусідніх народів.

МАКРОН, -а. Емманюель Жан-Мішель Фредерік (фр. *Emmanuel Jean-Michel Frédéric*), французький державний і політичний дія, президент Франції, роки правління якого припали нас російської агресії проти України. *Хлопці діляться на два типи: перший тип, як Макрон: тільки дзвонять й пиз...ять; другий, як Джонсон: не пиз...ів, а взяв приїхав* (з народних уст).

Від прізвиська цього політичного діяча на ґрунті української мови утворився неологізм **макронити** – робити надзвичайно стурбований вигляд із приводу певної ситуації, усім це показувати, але нічого реально не робити для її усунення.

В анекдотах зазначеного періоду натрапляємо на контаміновані варіанти прізвища російського президента **пуйло** і **путлер**, що має виразне негативне забарвлення. Позначаємо його ремаркою *знев.* (зневажливе).

ПУЙЛО, -а, *знев.* Назва, утворена шляхом поєднання прізвища Путін із матірнім словом «хуйло» (дурна, неприємна людина), використовується для називання російського президента, який розв'язав війну проти України. *Приходить до ворожки пуйло й питає: – Коли я помру? – Ти помреш у день українського великого національного свята! – відповідає та. – І що це свято буде? – цікавиться пуйло. На що ворожка відповідає: – От коли ти здохнеш, то й буде воно, це свято!* (з народних уст).

ПУТЛЕР, -а, *знев.* Назва, утворена шляхом поєднання прізвища Путін із прізвищем німецького диктатора Адольфа Гітлера, який розв'язав Другу світову війну, використовується на позначення російського президента Володимира Путіна, що віддав злочинний наказ про напад на Україну. *Ми зрозуміли, чому Макрон приїхав до України саме в день операції путлера. Йому в цей день ні з ким було побалакати* (з народних уст).

Активно вживається в період військової російської агресії, її постійних ракетних обстрілів, спрямованих на пошкодження української енергетичної системи, стало й запозичення з англійської мови *blackout* — *затемнення*, яке проникає й до анекдотів.

БЛЕКАУТ, -у. Ситуація, за якої відбувається масове відключення споживачів електроенергії, повне знеструмлення електричних мереж унаслідок пошкодження обладнання через обстріли української інфраструктури рашистами (росіянами). *А от зараз, дійсно, якось неприємно стало, що вакцини не містять чіпів, а то постійно були б із нормальним зв'язком* (з народних уст).

Активізувалося й таке слово, як **ленд-ліз**, що виникло в США ще за часів Другої світової війни, проте воно не було широко відомим українському населенню, бо замовчувався сам факт надання продовольчої, матеріальної та збройної допомоги Америки Радянському Союзу в силу закритості тогочасного політичного режиму, який мав виразні ознаки тоталітаризму.

Активно вживаною в анекдотах стає й абревіатура **ЗСУ** (Збройні сили України). **ЗСУ**, *невідм., мн.* Сукупність усіх збройних формувань української держави, на які відповідно до Конституції країни покладено завдання щодо оборони України, захисту її суверенітету,

кордонів, територіальної цілосності й недоторканності. *Зустрілися дві росіянки. Одна іншій: – А твій п'є? – Перестав. – Давно? – Місяць назад. – Слава Богу! – Та ні... Царство небесне, а слава ЗСУ!* (з народних уст).

ЛЕНД-ЛІЗ, -у. Система надання одними країнами-союзницями іншим державам-союзницям боєприпасів, військової техніки, спорядження для солдатів, сировини, продовольства, що була вперше запроваджена США для тих країн, що входили до антигітлерівської коаліції, а сьогодні для України, яка протистоїть російському військовому вторгненню на її територію. *– Байден підписав ленд-ліз, бабцю! – Що кажеш? Піз...єц Росії? – Так, бабуню, ви все, правильно почули!* (з народних уст).

Активно використовується в анекдотах збірний іменник із зневажливим забарвленням **русня**. Подаємо далі словникову статтю з цим словом.

РУСНЯ, -і, *ж., збірн., знев.* Росіяни. *Хочу звернутися до батьків, попросить дітей вітатися «Добрий ранок», а не «русні піз...а».* *Учителька 2-А класу* (з народних уст).

Висновки. Анекдот сьогодні з усіх традиційних жанрів усної народної творчості є одним із найбільш затребуваних суспільством. Він продовжує жити повнокровним життям навіть у найскладніші періоди буття народу, зокрема й в умовах нічим не виправданої агресії Росії проти українського народу. Він зародився в межах усної традиції й продовжує функціонувати в її річищі, хоча й для його транслявання, тобто передачі з вуст у уста, може використовуватись інтернет та інші сучасні технічні засоби зв'язку. Анекдот, на відміну від мемів, фотожаб та інших виявів сучасної колективної творчості зберігає всі класичні ознаки фольклорного тексту. Він продовжує функціонувати як жанр усної словесності, лишається анонімним, багатоваріантним у виконанні, спирається на усталену традицію. Його живучість зумовлюється, з одного боку, його здатністю швидко реагувати на ті зміни, що відбуваються в житті суспільства, й бути таким чином завжди актуальним для певного часу, а з другого – його адаптаційно-терапевтичним потенціалом. У кризових ситуаціях саме гумор може суттєво допомогти в подоланні тривоги й стресу. Анекдот же, будучи одним із виявів гумористичного начала, також допомагає адаптуватися людині в нинішніх екстремальних умовах. Підтвердженням того, що анекдот здатний оперативно реагувати на потреби часу є використання в ньому слів на

позначення сучасних реалій, зокрема й неологізмів. Необхідно фіксувати фольклорні тексти сучасного нам періоду, щоб бачити динаміку розвитку як української усної народної творчості, так і української мови загалом. Крім того, мова народного анекдоту, як і загалом мова фольклору, потребує спеціальної лексикографічної інтерпретації, внаслідок реалізації якої цілком можуть постати вагомими для різних галузей гуманітарного знання словникові розробки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережний В. А. Анекдот у сучасному гуманітарному дискурсі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Вип. IX. С. 283-193.
2. Босак Н. Ф. Анекдот як відображення етносвідомості народу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Вип. 3. 2009. С. 234-239.
3. Закальська Я. В. Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 20 с.
4. Корнева Л. М., Сологуб Л. О. Особливості дитячого анекдоту як жанру фольклору. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Т. 239. № 227. 2014. С. 81-84.
5. Корнева Л. Про деякі типологічні риси українського анекдоту. *Філологічні науки*. 2009. № 1. С. 55-61.
6. Щербак Н. В. Функціонування псевдонімів у текстах українських анекдотів. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2012. Вип. 34. С. 38-42.

REFERENCES:

1. Berezhnyi, V.A. (2016). Anekdot u suchasnomu humanitarnomu dyskursi [Anecdote in contemporary humanitarian discourse]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu* [Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University], vol. IX, pp. 283-193. [in Ukrainian].
2. Bosak, N. F. (2009). Anekdot yak vidobrazhennia etnosvidomosti narodu [Anecdote as a reflection of the ethnic consciousness of the people]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii № 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)* [Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series No. 8. Philological sciences (linguistics and literary studies)], vol. pp. 234-239. [in Ukrainian].
3. Kornieva, L. M., Solohub L. O. (2014). Osoblyvosti dytiachoho anekdotu yak zhanru folkloru [Features of the children's anecdote as a genre of folklore]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo* [Scientific works. Philology. Literary studies], vol. 239, no. 227, pp. 81-84. [in Ukrainian].
4. Kornieva, L. (2009). Pro deiaki typolohichni rysy ukrainskoho anekdotu [On some typological features of the Ukrainian joke]. *Filolohichni nauky* [Philological sciences], no. 1. pp. 55-61. [in Ukrainian].
5. Shcherbakova, N. V. (2012). Funktsionuvannia psevdonimiv u tekstakh ukrainskykh anekdotiv [The functioning of pseudonyms in the texts of Ukrainian jokes]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU imeni H. S. Skovorody* [Linguistic studies: collection of scientific works of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University]. 2012. vol. 34, pp. 38-42. [in Ukrainian].
6. Zakalska, Ya. V. (2021). Ukrainskyi folklor sprotyvu: tradytsiia i modyfikatsiia, transmisiini mekhanizmy [Ukrainian resistance folklore: tradition and modification, transmission mechanisms] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.07 / Kyiv National University named after Tarasa Shevchenka. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].